Pormestari Jan Vapaavuori
Helsingin kaupunki

19.3.2021

Perustuslakivaliokunnalle

Helsingin kaupungin lausunto hallituksen esityksestä laiksi vuoden 2021 kuntavaalien siirtämisestä (HE 33/2021 vp)

Kuntavaalien vaalipäivän siirtäminen, kotimaan ennakkoäänestysajanjakson pidentäminen sekä kustannusten korvaaminen

Esityksessä ehdotetaan siirrettäväksi vaalipäivä huhtikuun 18 päivästä kesäkuun 13 päivään. Lisäksi ehdotetaan, että kuntavaalien kotimaan ennakkoäänestysajanjaksoa pidennettäisiin yhdellä viikolla ja tästä johtuvat lisäkustannukset korvattaisiin kunnille.

Helsingin kaupunki pitää valitettavana sitä, että kuntavaaleja ei ole mahdollista toimittaa säännönmukaisessa aikataulussa. Syy vaalipäivän siirtoon on kuitenkin ymmärrettävä. Vaikka esityksessä on arvioitu, että pandemiatilanne tulee olemaan parempi touko-kesäkuussa 2021, on lisäaika hyödynnettävä ja varmistettava sekä valtion että kuntien toimenpitein se, että vaalit voidaan kesäkuussa toimittaa terveysturvallisesti, luotettavasti ja äänioikeutettujen ja ehdokkaiden kannalta tasapuolisesti sekä niin, että vaaleissa voitaisiin saavuttaa hyvä äänestysaktiivisuus. Helsingin kaupungilla on valmius järjestää vaalit ehdotetussa aikataulussa.

Ennakkoäänestysajan pidentäminen esityksessä ehdotetusti on kannatettavaa, sillä se edesauttaa osaltaan terveysturvallisten vaalien järjestämistä. On kuitenkin tarpeen, että myös valtakunnan tasolla vaalien järjestämiseen liittyvistä muutoksista ja mm. koronaturvallisista menettelyistä tiedotetaan laajasti äänestäjille sekä etukäteen että ennakkoäänestyksen ja varsinaisen vaalipäivän yhteydessä. Lisäksi on mm. syytä suositella ennakkoon äänestämistä aiemmin kuin kahtena viimeisenä ennakkoäänestyspäivänä. Lisäksi oikeusministeriöltä ja THL:ltä tarvitaan kuntiin mahdollisimman hyvissä ajoin ja mahdollisimman yksityiskohtaiset ja selkeät ohjeet koronaan liittyvistä erityisjärjestelyistä varsinaisena vaalipäivänä ja ennakkoäänestyksen yhteydessä. Yhdenvertaisuuden ja tasapuolisuuden vuoksi tämä korostuu erityisesti vaalipäivän sekä laitos- ja kotiäänestyksen osalta, kun äänestäjä ei voi valita itse hänelle parhaiten sopivaa äänestysaikaa tai –paikkaa.

Vaalien turvallisuutta on tärkeää parantaa myös huolehtimalla vaalivirkailijoiden rokottamisesta. Kotiäänestyksiä toimittavien vaalivirkailijoiden ohella myös laitosäänestyksiä toimittavat vaalivirkailijat on olennaisen tärkeää rokottaa ennen vaaleja.

Kaupunki pitää oleellisena, että kuntien keskusvaalilautakunnissa nykyisen lain määräaikojen puitteissa tällä viikolla tehtävät päätökset (koskien ehdokkaiden järjestyksen määräämistä ja ehdokaslistojen yhdistelmän laatimista) mitätöidään ja huolehditaan näin siitä, että nyt annettavat ehdokasnumerot eivät lähde julkisuuteen. On huomioitava esimerkiksi se, että ulkomailla olevat voivat äänestää kirjeäänestyksellä jo 19.3.2021 alkaen. Olisi tarpeen harkita, tulisiko mitätöinnistä säätää nimenomaisesti nyt käsiteltävänä olevassa laissa.

Vaalien siirrosta aiheutuu esityksessä todetusti kunnille ylimääräisiä kustannuksia ja työtä. Merkittäviä lisäkustannuksia aiheutuu erityisesti koronaturvallisen äänestyksen järjestämisestä (mm. normaalia suuremmat tilatarpeet, lisäviestinnän tarpeet, ennakkoäänestyksen erityisjärjestelyt, karanteeniin asetettujen äänestäjien erityisjärjestelyt sekä normaalia suuremman vaalivirkailijamäärän rekrytointi). Kustannusten voi arvioida olevan huomattavasti esityksessä esitettyä korvausta suurempia. Kaikki siirrosta aiheutuvat kustannukset tulee korvata valtion varoista kunnille täysimääräisesti.

Valtuustojen toimikauden alkaminen

Esityksessä ehdotetaan, että kesäkuun kuntavaaleissa valittavien valtuustojen toimikausi alkaisi syyskuun 2021 alussa ja jatkuisi toukokuun 2025 loppuun. Vuoden 2017 kuntavaleissa valittujen valtuutettujen toimikausi puolestaan jatkuisi elokuun 2021 loppuun. Ajankohtaa ei ole esityksessä perusteltu lainkaan eikä esityksen vaikutuksia ole tältä osin arvioitu. Myöskään muita vaihtoehtoja vaaleissa 2021 valitun valtuuston toimikauden alkamisajankohdaksi ei ole arvioitu.

Helsingin kaupunki katsoo, että valtuuston toimikauden tulisi alkaa esityksessä ehdotettua aikaisemmin eli 1.8.2021. Tämä edellyttää muutoksia lakiehdotuksen 1 §:n 2 momenttiin ja 3 §:n 2 momenttiin.

Aiempaa aloitusajankohtaa puoltaa usea tekijä. Ensinnäkin valtuustojen toimikauden vaihtuminen jo elokuun alussa *on demokratian toteutumisen kannalta perustellumpi vaihtoehto.* Kun kuntavaalien aikataulua vuoden 2015 lainmuutoksella muutettiin, pidennettiin tuolloin toimineen valtuuston toimikautta, mutta seuraavan (eli nykyisen) valtuuston toimikautta ei kuitenkaan lyhennetty, vaan se olisi ollut joka tapauksessa nelivuotinen ja nyt esitetyn ehdotuksen johdosta jonkin verran pidempi. Tämä on oleellinen ero nyt esitettyyn ehdotukseen nähden, sillä vuonna 2021 alkavaa valtuustokautta joudutaan joka tapauksessa lyhentämään. On demokratian toteutumisen kannalta perusteltua, että lyhenemä on mahdollisimman rajattu: 3 vuoden ja 10 kuukauden valtuustokausi on tässä mielessä parempi kuin 3 vuoden ja 9 kuukauden valtuustokausi.

Mitä aikaisemmin valtuuston toimikausi vaihtuu, sitä paremmat ovat *myös valtuuston mahdollisuudet muun muassa talousarviovalmistelun ohjaamiseen*. Vuoden 2015 lainmuutoksen eräänä perusteluna kuntavaalien aikataulun muuttamiselle oli myös uuden valtuuston mahdollisuus päästä pian vaalien jälkeen ohjaamaan seuraavan vuoden talousarvion valmistelua ja päättämään siitä. Vaalien siirtyessä kesäkuulle tämä mahdollisuus heikkenee uuden valtuuston osalta joka tapauksessa, mutta valtuuston toimikauden vaihtuminen esitettyä aiemmin eli elokuussa antaisi valtuustolle paremmat ohjaus- ja vaikuttamismahdollisuudet käytännössä.

Aikaisempi valtuuston toimikauden alkaminen on perustellumpi myös *keskeisten kunnallisten suunnittelu- ja päätösprosessien* kannalta. Valtuuston toimikauden vaihtumisen ajankohta vaikuttaa myös suunnitteluprosessien käytännön toteutumiseen. Uuden valtuuston päättämän kuntastrategian ja talousarvion 2022 yhteensovittaminen olisi vaativa tehtävä, vaikka kuntavaaleja ei siirrettäisi ja valtuustokausi alkaisi säännönmukaisen aikataulun mukaan kesäkuussa. Kuntalain mukaan valtuuston on vuoden loppuun mennessä hyväksyttävä kunnalle seuraavaksi kalenterivuodeksi talousarvio ottaen huomioon kuntakonsernin talouden vastuut ja velvoitteet. Talousarvion hyväksymisen yhteydessä valtuuston on hyväksyttävä myös taloussuunnitelma kolmeksi tai useammaksi vuodeksi. Talousarvio- ja taloussuunnitelmaesityksen tulee pohjautua kuntastrategian arvioon nykytilanteesta sekä tulevista toimintaympäristön muutoksista ja niiden vaikutuksista. Mitä tiiviimpi on aikataulu, sen vähemmän aikaa jää strategisten vaihtoehtojen, linjausten ja toimenpiteiden taloudellisten ja muiden vaikutusten ennakkoarviointiin ja sen perusteella tehtävään huolelliseen valmisteluun. Jos valtuustokausi alkaa vasta 1.9.2021, tämä tarkoittaa monissa kunnissa edellä todetusti sitä, että uuden valtuuston strateginen ohjausvaltaa jää vähäisemmäksi sekä käytännössä runsaan kahden vuoden mittaiseksi eikä talousarviovalmistelun strateginen ohjaus toteudu muutenkin normaalia lyhyemmän valtuustokauden ensimmäisen kokonaisen talousarviovuoden aikana.

Aikaisempi valtuuston toimikauden alku on perustellumpi myös *muun valmistelun ja hallinnon sekä päätöksenteon* kannalta. Valtuustokauden lopussa kunnissa on päätöksenteossa tyypillisestikin se tilanne, että uusia poliittisia avauksia ei tehdä eikä uusia merkittäviä asioita viedä päätöksentekoon. Vaalien jälkeen vanhan valtuuston mandaattia määrittää se, että uudet luottamushenkilöt ovat jo tiedossa ja uusien toimielinten järjestäytyminen alkaa. Kuntavaalien toimittaminen säännönmukaisessa aikataulussa merkitsisi, että vaalien toimittamisen ja valtuustojen toimikauden alkamisen välinen aika on kestoltaan noin 1,5 kuukautta. Nyt esitetyn ehdotuksen johdosta ja mikäli valtuuston toimikausi alkaa vasta syyskuussa on tämä väliaika pitenemässä 2,5 kuukauteen, käytännössä jopa 4,5k kuukauden mittaiseksi johtuen siitä, että nykyisen valtuuston mandaatti voi heiketä jo alkuperäisen vaalipäivän 18.4.2021 jälkeen. Siksi jo yhden kuukauden lyhennys välitilaan on hyödyllinen ja perusteltu.

Huolimatta siitä, ettei esityksessä ole lainkaan perusteltu ehdotettua valtuuston toimikauden alkamisajankohtaa (1.9.2021) eikä arvioitu esityksen vaikutuksia tältä osin, on paikallaan huomauttaa, ettei ainakaan kesälomakautta voida pitää pätevänä perusteluna valinnalle, jolla olisi kielteisiä vaikutuksia niin periaatteelliselta kuin kuntien suunnittelu- ja päätöksentekoprosesseihin liittyvältä käytännölliseltäkin kannalta. Helsingin kaupunki on valmis järjestelemään omat toimintonsa ja uuden luottamushenkilöorganisaationsa toiminnan käynnistämisen niin, että koronapandemiasta johtuva muutos valtuustokausien kiertoon jää mahdollisimman vähäiseksi.

Muut asiat

Ennakkoäänestyspaikat ja vaalipäivän äänestyspaikat on ilmoitettava vaalijärjestelmään vaalilain mukaan 51 päivää ennen vaalipäivää. Oikeusministeriön ohjeistuksen mukaan tiedot on kuitenkin ilmoitettava jo paljon aikaisemmin Digi- ja väestötietoviraston ylläpitämään vaalitietojärjestelmään. Vaalipäivän 18.4.2021 osalta tiedot piti toimittaa 29.1.2021 ja vaalipäivän 13.6.2021 osalta tiedot tulisi toimittaa 8.4.2021.

Helsingin kaupunki toteaa, että ohjeistuksen mukainen 8.4.2021 päivämäärä on vaalilaissa säädettyä 51 päivää tiukempi ja hyvin ongelmallinen, sillä kunnissa äänestyspaikkoihin liittyvät ja muut erityisjärjestelyt ovat vielä valmistelussa ja sille sekä asiaa koskevalle päätöksenteolle tulisi turvata kaikki se aika, mikä lainsäädännön puitteissa on mahdollista.